

УДК 81'25:81'42

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПОСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Добровольська Ю.А., магістрант

Київський національний університет культури і мистецтв

Палей Т.А., к. філол. н,

доцент кафедри іноземної філології

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена дослідженню мовних засобів, котрі можуть використовуватися для маніпуляції в англійській лінгвокультурі, та способам їх перекладу. Розглянуто взаємозв'язок різних груп маніпулятивних тактик із різними установками мовця в англійському діалозі та принципи класифікації мовленнєвих актів на основі мовленнєвого акту незгоди. Сформульовано висновки щодо визначення мовної маніпуляції та способів перекладу мовних маніпулятивних засобів.

Ключові слова: маніпуляція, мовні засоби, мовленнєвий акт незгоди, спосіб перекладу.

Статья посвящена исследованию языковых средств, которые могут использоваться для манипуляции в англоязычной лингвокультуре, и способам их перевода. Рассмотрены взаимосвязь разных групп манипулятивных тактик с разными установками говорящего в английском диалоге и принципы классификации речевых актов на основе речевого акта несогласия. Сформулированы выводы относительно определения речевой манипуляции и способов перевода речевых манипулятивных средств.

Ключевые слова: манипуляция, языковые средства, речевой акт несогласия, способ перевода.

Dobrovolska Y.A., Paliei T.A. LANGUAGE TOOLS OF REALISING MANIPULATIVE INFLUENCE IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH AND WAYS OF THEIR REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION (ON THE BASIS OF ARTISTIC PROSE)

The article is devoted to the study of language tools that can be used for manipulation in the English linguistics and to the ways of their translation. The authors have studied the interconnection of different groups of manipulation tactics with different intentions of the speaker in the English dialogue and various principles of classification of speech acts, taken as the basis the speech act of disagreement. Conclusions on the definition of linguistic manipulation and ways of translating linguistic manipulative means are formulated.

Key words: manipulation, language tools, speech act of disagreement, way of translation.

Постановка проблеми. Маніпулювання – універсальне поняття, яке можна зустріти в усіх сферах соціальної життєдіяльності людини. Це явище є об'єктом вивчення багатьох наук, про що свідчить велика кількість робіт сучасних дослідників у вітчизняній і зарубіжній науці: лінгвістиці, літературознавстві, психології, соціології тощо. Маніпуляція як засіб прихованого впливу безпосередньо зачіпає акт говоріння, у зв'язку з цим розгляд цього поняття у світлі сучасної лінгвістики є неминучим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато українських і зарубіжних учених різнобічно вивчали маніпулятивні мовні засоби та діалогічне мовлення, серед них Ф.С. Бацевич, І.В. Романюк, Л.П. Семененко, Ю.Ю. Третяк, J. Firbas та інші. Але досі ще не розглянуто термін «маніпуляції» через призму діалогічного дискурсу.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості використання маніпу-

лятивних тактик залежно від установок у діалогічному мовленні; дослідити способи перекладу мовних засобів вираження незгоди з англійської мови українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття маніпуляції тісно пов'язане із сугестивним уживанням мови. Майстерно підібрані слова можуть виділити в повідомленні ті чи інші відтінки значень, у результаті чого вони отримують подвійний сенс і можуть викликати вигідне для маніпулятора розуміння ситуації в адресата, мовець використовує різні можливості мови з метою нав'язати слухачеві певне уявлення про дійсність, ставлення та реакцію на неї.

Маніпуляція проводиться всупереч волі адресата й передбачає незгоду з тим, до чого його схиляють. Отже, незгода є одним із видів маніпуляції.

Лінгвістичний підхід розглядає «маніпуляцію» як мовний/мовленнєвий вплив. Це трактування можна зустріти в роботах таких

філологів, як О.С. Іссерс, В.І. Карасик, А.В. Голубева, І.А. Стернін. Так, наприклад, А.В. Голубева й В.І. Максимов визначають маніпуляцію як «вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або установок, котрі не збігаються з тими, які є в адресата в цей момент» [1, с. 133].

Установка на адресата є найважливішою в діалогічному мовленні, так як саме на ній будується основний інформаційний обмін. Для маніпулятивних діалогів ця установка виявилася найпоширенішою, зустрічається приблизно в 55% з усіх зібраних прикладів з міжособистісними установками. Аналіз показав, що при такій установці можуть використовуватися всі групи маніпулятивних тактик, проте вони не часто зустрічаються ізольовано як самостійні прийоми. Як правило, в одному діалозі нерідко ми бачимо одночасне використання декількох тактик. Цей процес можна спостерігати на такому прикладі:

Коста – злочинець, який видає себе за жертву і співпрацює з ФБР, щоб його не запідозрили. Грейс – агент, який розслідує цю справу. Коста бачить, що Грейс закохується в нього й використовує її почуття.

COSTA: You're good. You could move a lot of art if you wanted to.

Their eyes meet for a beat.

COSTA: And inspire some too, I'm sure.

Right then something very rare happens; Grace blushes.

COSTA: You're very sensitive for ...

GRACE: An FBI agent [9]?

Коста використовує в основному найпоширеніший прийом групи тактик спотворення інформації – це часте використання оцінної лексики й інтенсифікаторів («*you're good*», «*very sensitive*»). За допомогою компліментів він удає, ніби Грейс не байдужа йому, використовує її почуття, завойовуючи її прихильність, що допомагає йому уникнути підозр у вбивстві.

Ще один приклад:

Христина – мати восьмирічної дитини, яка пропала безвісти. Поліція знаходить і повертає їй хлопчика, але він не її син. Доктор Тарр – лікар, якого поліція запросила, щоб змусити Христину повірити, що хлопчик, якого їй повернули, – її син.

CHRISTINE: Would not I know whether or not he was my son? I'm his mother.

DR. TARR: Which means you're in no position to be objective. You are looking through the prism

of extreme emotion at a boy who has changed from what you remember. He is not the same boy that left here, just as a boy who goes off to war and returns is not the same anymore [65].

У наведеному прикладі група тактик підміни реалізується за допомогою створення героєм помилкового образу. Доктор Тарр удає, що він професіонал, який прагне лише допомогти Христині, проте використовує її слова проти неї і створює парадоксальну ситуацію, намагаючись переконати її в тому, що вона просто не впізнала свого сина.

Кількість знайдених прикладів з позаособистісними установками набагато менша за кількість прикладів з міжособистісними установками – близько 34% від усієї кількості зібраних діалогів.

Наприклад:

Адріана – злочинниця, вона вкрала дитину й вимагає за неї викуп у вигляді діамантів, які в неї нібито забрали батьки цієї дитини. Джейн – детектив, вона намагається змусити Адріану віддати дитину поліції, пропонуючи їй фальшиві діаманти.

ADRIANNA: How do I know those are real diamonds?

JANE: I do not know. They look real to me. Here, have a look at them [7].

Маніпулюючи Адріаною, Джейн каже про діаманти і про себе. Група тактик приховування в її репліці реалізується за допомогою прямого ухилення від відповіді на конкретне запитання: «*I do not know*», і недостатньо інформативного висловлювання: «*They look real to me*». Цією фразою він змушує злочинницю відволіктися й уважно оцінити діаманти, даючи поліції можливість забрати дитину.

Маніпулятивні тактики можуть виражатися різними мовленнєвими актами (далі – МА). Багато вчених вивчали мовленнєві акти, засновником першої класифікації МА є Дж. Остін [2, с. 93].

Проаналізувавши різні класифікації мовленнєвих актів, ми взяли за основу класифікацію Дж. Сьорля, який уважав, що головним недоліком класифікації Дж. Остіна є відсутність єдиної основи класифікації.

Він розмежовує п'ять базових класів МА:

1. Репрезентативи (асертиви).
2. Директиви.
3. Комісиви.
4. Експресиви.
5. Декларації.

Ілокутивна мета покладена в основу цієї класифікації, на її ґрунті розроблена ілокутивна логіка [6, с. 151].

Різноманітність поглядів щодо видів МА пояснюється тим, що не існує певних жорстких кордонів між окремими класами й підкласами мовленнєвих актів. І в українській, і в англійській мові, наприклад, можливе вживання одного й того самого перформативного дієслова для передачі різних видів МА.

Мовленнєвий акт незгоди об'єднує всі види негативної реакції: спростування, заперечення, осуд, висловлення невдоволення, несхвалення. З позицій сучасної теорії комунікації МА незгоди – це реактивний акт, що відображає позицію мовця, протилежну позиції співрозмовника, являє собою інформативне або оцінне висловлювання з різними емоційними відтінками (осуд, несхвалення тощо) і має певне втілення в мовленні. [4]

Залежно від способу вираження, Дж. Сьорль виділяв прямі й непрямі МА [6, с. 126]. Прямі мовленнєві акти передаються засобами, мовна семантика яких відповідає ілокутивній силі МА [6, с. 129].

Наприклад,

– *Harry, I think that you are just walking away from your child.*

– *No, you are quite wrong. I am not walking away from him. I am not giving up. But I know how much he loves to be with his mother although he tries not to show it because he thinks it will hurt me* [8, с. 56].

У репліці-реакції використано прямий засіб вираження незгоди «*No, you are quite wrong*». Заперечення «*no*» й частинка «*not*» допомагають посилити незгоду мовця.

Під час перекладу «*No, you are quite wrong*» маємо дослівне відтворення «*Hi, tu абсолютно неправий*».

Ще один приклад:

– *What about the guy Gina lived with? This Richard? You don't know anything about him. You are happy to turn your son over to him?*

– *I don't agree with you. I'm not turning Pat over to anyone. He's my son and he will always be my son. I'm his father and I'll always be his father. But I have to assume that Gina hasn't got completely lousy taste in men* [8, с. 209].

У цьому прикладі також використано прямий засіб вираження незгоди «*I don't agree with you*», що перекладається дослівно «*Я не згоден з тобою*», а також негативна конструкція «*I'm not turning Pat over to anyone*», що перекладається як «*Я не перетворюю Пата ні на кого*», і знову ж таки маємо дослівний переклад.

Прямі засоби вираження незгоди часто використовуються в діалогічному мовленні,

а також їх застосовують письменники під час написання художніх творів для більш ясної й чіткої передачі змісту висловлювання.

Беручи до уваги той факт, що деяким комунікантам властиво висловлювати незгоду завуальованим шляхом, адже маніпулятор намагається приховувати всю сутність свого замислу, можна сказати про існування непрямих засобів вираження незгоди в МА. Непрямі мовленнєві акти, а в цьому випадку непрямі мовленнєві акти незгоди, виражаються мовними формами, ілокутивна сила яких не є частиною їх семантики [3, с. 101].

– *I'd like Pat to live with Gina. I think that it will be better for him.*

– *Are you a fool? Harry, you are crazy. You are going to just hand him over to your ex-wife when we could beat her* [8, с. 116].

Емоційний вислів «*Are you a fool?*» перекладається як «*Ти що, несповна розуму?*», і це описовий спосіб перекладу.

У цій репліці-реакції автор використовує контекстуально-ситуативний непрямий МА вираження незгоди: «*Are you a fool? Harry, you are crazy*». Ці вираження в ізольованому від контексту вигляді не розпізнаються носіями мови в тому значенні, яке в нього вкладає мовець у певній ситуації спілкування. Цей вираз «*You are crazy*» окремо від контексту розцінюється як «*Ти божевільний*», тобто йдеться про розумові якості людини. У контексті ж цей вислів позначає незгоду слухача з мовцем, тобто несе в собі додатковий сенс.

Наведемо ще один приклад:

– *Jane is a great girl. She is very attractive and charming. And moreover she is very clever.*

– *Do you really think so* [5, с. 34]?

Вислів «*Do you really think so?*» перекладаємо дослівним способом «*Ти справді так думаєш?*» і маємо певну перестановку слів.

Отже, непрямі мовленнєві акти незгоди містять додаткову інформацію. Прямі МА вживаються значно рідше, ніж непрямі, особливо коли потрібно проявити стриманість, підвищену ввічливість, дати натяк, виразити іронію в процесі намагання маніпулювати свідомістю співрозмовника.

МА незгоди в процесі комунікації виражається низкою граматичних і лексичних засобів.

Граматичні засоби вираження незгоди – це моделі та структури, що об'єднані в речення, за їх допомогою мовець висловлює свою незгоду щодо будь-якої ситуації спілкування в процесі комунікації. Прикладом цих

структур можуть послуговувати такі граматичні форми: *do not; do not agree with; can not; is not*. Уживання цих структур для вираження МА незгоди можна показати на прикладі з такого діалогу:

– *I don't believe that Jack will try to help us. He is so busy with chasing that stupid girl.*

– *I can't share your view because Jack is a real friend and moreover he is in love with Julia* [5, с. 30].

У цьому прикладі використана граматична структура «*can't*», котра перекладається як «не можу», цей переклад виконаний через підбір граматичного еквівалента.

Граматичні засоби вираження незгоди не викликають труднощів під час перекладу, оскільки заперечна частка *not* в оригіналі відповідає заперечній частці *не* в мові перекладу. Обидві ці частки належать до граматичного рівня.

Поряд із граматичними існують ще й лексичні засоби вираження незгоди – це сукупність певних лексичних одиниць і виразів, які допомагають комунікантам висловити свою незгоду з чим-небудь або ким-небудь. До лексичних засобів вираження незгоди належать такі лексичні одиниці: *Nonsense!; Rubbish!; You are crazy; Are you a fool?; You must be joking!; I see things rather differently myself; hardly; impossible; sorry but.*

– *Nigel, I decided to return Pat to Gina. It will be better for him.*

– *You must be joking! You are crazy. You shouldn't do it because we are going to win the process and the judge is on our side* [8, с. 181].

У цьому діалозі для висловлення незгоди використані два лексичні вирази: «*You must be joking*» і «*You are crazy*», що допомагає автору посилити негативну реакцію мовця. «*You must be joking*» перекладається як «*Ти, напевно, жартуєш*». У цьому випадку «*must be*» перекладається за допомогою лексичної заміни з «повинен» на «напевно». «*You are crazy*» перекладається як «*Ти божевільний*», це дослівний переклад за допомогою лексичних еквівалентів.

Незгода на лексичному рівні може виражатися словами, котрі мають історично марковане значення. Тобто це такі слова, що не мають заперечного афіксу, але мають заперечне значення.

David completely identified all the treasures that were there.

– *There were other small treasures David had failed to identify.*

Під час перекладу лексична одиниця «*fail*» відповідає граматичній незгоді або граматичному запереченню «*не зміг*». Це антонімічний спосіб перекладу. Трапляється, що перекладачам потрібно перекладати лексичні заперечення граматичними, це говорить про складність передачі конструкцій з мовними засобами вираження незгоди саме на лексичному рівні.

Граматичні та лексичні засоби відіграють дуже важливу роль у мовній поведінці для вираження незгоди, вибір тих чи інших мовних засобів залежить від поведінки комунікантів.

Під час перекладу мовних засобів маніпулятивного впливу, що позначають незгоду, найчастіше за все використовується дослівний спосіб перекладу, але, окрім цього способу, використовуються ще й такі, як описовий переклад, антонімічний переклад, переклад за допомогою граматичного або лексичного еквівалента.

Висновки з проведеного дослідження. Сформульовано робоче визначення мовної маніпуляції – це різновид маніпулятивного впливу, здійснюваного шляхом майстерного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на поведінкову діяльність адресата, а саме створення мотивації до вчинення потрібної маніпулятору дії, формування в об'єкта мовного впливу переконаності в вигідності або необхідності цієї дії. Єдиної класифікації мовленнєвих актів не існує, оскільки погляди вчених мають певні розбіжності.

Результати дослідження показують, що непрямі мовленнєві акти незгоди містять додаткову інформацію. Прямі МА вживаються значно рідше, ніж непрямі, особливо коли потрібно проявити стриманість, підвищену ввічливість, дати натяк, виразити іронію в процесі намагання маніпулювати свідомістю співрозмовника.

Граматичні та лексичні засоби відіграють дуже важливу роль у мовній поведінці для вираження незгоди, поведінка комунікантів залежить від вибору тих чи інших мовних засобів.

Існує багато способів перекладу мовних маніпулятивних засобів, що позначають незгоду, але найчастіше за все використовується дослівний спосіб перекладу, проте, окрім цього способу, використовуються ще й такі, як описовий переклад, антонімічний переклад, переклад за допомогою граматичного або лексичного еквівалента.

Беручи до уваги відмінності в українській та англійській мовах, досягнення комунікативної мети перекладу відбудеться тільки за рахунок правильного використання варіацій способів перекладу, що лежать в основі двомовності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубева А.В., Максимов В.И. Русский язык и культура речи. Москва, 2008. 382 с.
2. Остин Дж. Слово как действие. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов: сборник / пер. с англ.; сост. и вступ. ст. И.М. Кобозевой и В.З. Демьянова; общ. ред. Б.Ю. Городецкого. Москва: Прогресс, 1986. С. 92–93.
3. Семененко Л.П. Непрямі мовленнєві акти – амальгами. Тула, 1991. 118 с.
4. Семенець Ю.С. Мовленнєві акти незгоди. URL: <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/Semenets>.
5. Серафимова М.А., Шаевич А.М. Topical Dialogues. Москва, 1998. 78 с
6. Серль Дж.Р. Что такое речевой акт? Новое в зарубежной литературе. Вып. 17: Теория речевых актов; сборник / пер. с англ.; сост. и вступ. ст. И.М. Кобозевой и В.З. Демьянова; общ. ред. Б.Ю. Городецкого. Москва: Прогресс, 1986. С. 151–170.
7. Mentalist. URL: http://thebakerboy.ucoz.com/load/scripts/tm_season_1_scripts_link_to_pdf_versions/2-1-0-251.
8. Parsons T. Man and boy. London, Harper Collins Publishers, 2002. 344 с.
9. Taking Lives. URL: http://www.dailyscript.com/scripts/taking_lives.pdf.